

Тема 5. Психологія в епоху Відродження

План

1. Загальна характеристика епохи Відродження.
2. Психологічні погляди Е. Роттердамського, Леонардо Да Вінчі, П'єтро Помпонаці.
3. Психологічні погляди Б. Телезіо, Х. Л. Вівеса та Х. Уарте.
4. Вчення про душу Ф. Бекона.

1. Загальна характеристика епохи Відродження.

Характерні ознаки культури цього періоду такі:

1. Рух у напрямку до звільнення від панівної ролі релігії та церкви в усіх сферах суспільного життя.
2. Повернення до майже повністю забутої в Середні віки культурної спадщини Античності. Звідси походить в сама назва епохи – Відродження.
3. Центром уваги стає проблема людини. На відміну від античності, коли науковий інтерес викликало природно-космічне життя, та Середніх віків з провідними ідеями про Бога і пов'язаною з ним проблемою про спасіння, філософське мислення епохи Відродження характеризується антропоцентричністю.

4. Поява гуманізму як ідейного руху.

5. Зростання інтересу до природи і розвиток натурфілософії.

Основні напрями розвитку антропологічних і психологічних ідей в культурі Відродження: моральна філософія, сфера педагогічних уявлень, література та мистецтво, схоластика, природничо-наукові сфери знання.

2. Психологічні погляди Е. Роттердамського, Леонардо Да Вінчі, П'єтро Помпонаці.

Еразма Роттердамського (1466-1536), який стояв на позиції захисту дитини й дитинства, що було принципово новим у розумінні даної вікової

епохи і новаторським у педагогіці. Він вважав, що дитина має право на правильне виховання. Її внутрішній світ – це божественний світ, і до нього не можна ставитися жорстоко. Вчений наголошував на тому, що вчити треба граючись. Він пропонував різні ігри для навчання письму, читанню, вимагаючи враховувати власну дитячу активність й діяльність.

Однак проблема психічного розвитку дитини на той час все ще не була актуальною. В основі пошуку методів навчання був не внутрішній світ малюка, а зовнішій світ, природа, методи та принципи навчання, а саме: перехід від простого до складного, використання наочності та ін. Не виокремлювалися та не досліджувалися стадії розвитку дитячої психіки.

Втіленням гуманістичного ідеалу всебічно розвиненої особистості епохи Відродження був **Леонардо да Вінчі** (1452-1519) – вчений-енциклопедист, художник, мислитель. Він стверджував важливе значення чуттєвого пізнання, наголошував на тому, що створені людиною цінності, які сприймаються на чуттєвому рівні, є засобом пізнання закономірної будови речей.

Предметом його посиленої уваги стає людське око як особливий орган чуттєвого пізнання, що дає можливість сприймати природу в її внутрішніх зв'язках (по суті продовжив погляди **Ібн аль-Хайсама (Альгазена)** (965-1038) – арабського вченого). До того ж даний орган чуття бере активну участь у створенні спільно з рукою в процесі живописної творчості зображень, що являють собою образні творіння. Саме вони, а не слово, відображають реальність і постають в даному випадку в якості посередників між нею та свідомістю. Зорова уява вважається ним важливим засобом практичного перетворення дійсності, а живопис – основою техніки та інженерії. Саме в таких уявленнях проявилось прагнення Леонардо да Вінчі поєднати природничі знання з мистецтвом.

Леонардо да Вінчі в якості вищої цінності проголошує витвори суб'єкта, вигадані ним на основі наслідування природі. Сутність людини виражається в її творчій діяльності. Мислитель багато також розмірковував

про пізнання, вважаючи досвід головним джерелом знань про людину та світ. «Мудрість – дочка досвіду», – говорив він. Пізнання, яке не пройшло черед досвід і відчуття, з яких воно починається, не дають істини про 88 дійсність. Під досвідом Леонардо розумів багато чого: звичайні спостереження за природними явищами, фізичний експеримент, малюнок, інженерну конструкцію. **Він висуває також ідею про єдність теорії та практики.** Його міркування про природу дозволяють вважати Леонардо да Вінчі **пантеїстом**, адже він стверджував, що в природі розмитий «розумний божественний початок, відкритий людині як частині природи». Вчений вірив також у силу людського розуму і знання, у створювальну міць людини. Особливо значними, на його думку, є можливості художника, який творить дещо нове, й прирівнюється таким чином до вченого.

Найбільш яскравим прикладом філософської думки Відродження, що розвивалася в руслі схоластики, є діяльність видатного схоласта **П'єтро Помпонаці** (1462-1525). Його творчість являла собою народження нового філософського змісту, але в застарілій формі. Помпонаці – активний учасник ренесансної філософської думки, який наполягав на необхідності «оновлення філософії». Він обвинувачував схоластику в самовпевненій неосвіченості, повторюючи слідом за Сократом: «Я знаю, що я нічого не знаю».

Однією з головних проблем Помпонаці є **співвідношення розуму та віри**. Від відстоює ідею «подвійної істини» і вважає, що поряд з істиною, яка є прерогативою філософії, існує віровчення, яке являє собою мораль. Віровчення не повинно повідомляти відомості про світ, тому «істина істині не суперечить». Отже, на його думку, істини філософії раціональні й не потребують зміни або викривлення заради узгодження з положеннями віри. Віровчення як закон встановлення моральності в народі не містить у собі «ані істини, ані брехні». Відтак Помпонаці говорить про те, що релігія і філософія мають різні задачі.

Він вважає, що людина, наділена «не простою, а множинною, не твердо встановленою, подвійною природою, має бути розміщена посередині смертних і безсмертних сутностей». У структурі світобудови знаходиться три види живих істот:

вищі сутності – небесні (нематеріальні, духовні, здатні до вищого знання, осягнення всезагального без допомоги відчуттів; не потребують тіла та органів);

нижчі сутності – тварини (потребують тіла для того, щоб пізнавати, проте лише частковій влативості та якості);

людина, що посідає проміжне місце (залежить від тіла не як від суб'єкта, а як від об'єкта; не споглядає всезагальне саме по собі, але пізнає не лише часткове, а й «осягає всезагальне в частковому»). Приналежність людини до божественного Помпонаці виводить з етичних ідей. Він говорить, що коли людська душа чинить справи, в яких сходиться з духовними сутностями, вона перетворюється на Бога і вважається божественною; коли ж вчиняє як тварина, то й набуває звіриного вигляду.

Зважаючи на те, що душа смертна, Помпонаці цікавиться **сенсом (ціллю) людського щастя в земному житті**. На його думку, такою метою є осягнення вищих, надіндивідуальних благ (благ усього людства). Для досягнення даної мети людина повинна бути наділена 3-ма видами розуму:

споглядальним (для розумного пізнання світу);

практичним (для розрізнення добра і зла);

дієвим (для розвитку механічних мистецтв).

3. Психологічні погляди Б. Телезіо, Х. Л. Вівеса та Х. Уарте.

На чолі емпірично-натуралістичного напрямку в Італії **стояв** **Бернардіно Телезіо (1509-1588)**. У концепції Телезіо Бог виносився за межі фізичної картини світу, хоча й визнавався його творцем. Створивши природу, він дає їй можливість розвиватися далі самостійно. Таким чином, відповідно до натурфілософських поглядів, природа розвивається за своїми власними

законами. Вивчення природи, стверджував вчений, має відбуватися згідно з її власними початками, без опору на теологію. Телезіо – прихильник досвідного пізнання і вважав, що пізнання дійсності, властивостей речей має спиратися на відчуття та досвід. У цьому проявлявся емпіризм і сенсуалізм науковця.

Він стверджував, що в основі природи лежать 2 початки: тепло (розширення, розрідження) та холод (стискання, конденсація), які постають в якості основних протидіючих принципів. Тепло виробляє рух і життя, будучи матеріальним носієм психічних процесів. Телезіо стверджував: ці сили перебувають у взаємному проникненні та сприяють появі нових утворень. Боротьба протилежностей постає в якості джерела будь-якого розвитку (**По суті продовжив роздуми Анаксимандра - Рушійна сила розвитку світу – боротьба протилежностей** (у першу чергу, тепла й холоду)).

Телезіо відновлює ідею **пневми**. (**Продовжив ідеї стоїків: повітряно-вогняна стихія, названа стоїками пневмою**). Божественна пневма, або «життєвий дух» втілюється в розвитку світу (макрокосмосу), а потім через легені, артерії мозок стає матеріалом душі, що розуміється ним як особлива тонка речовина, що називається «духом».

Скерована силами розрідження й конденсації матерія діє доцільно й орієнтована на збереження досягнутого стану. Оскільки психічне являє собою певний стан матерії, то розум і почуття також підкорюються природному закону самозбереження. Таким чином, вважається, що саме в концепції Телезіо вперше описано **ідею гомеостазу**. Розвиток психіки, на його думку, також підкорюється закону самозбереження, а розум і емоції регулюють цей процес. Позитивні емоції сприяють прояву сили душі, а негативні переживання – її слабкості, що заважає самозбереженню. Розум же здійснює оцінку ситуації з даної точки зору.

На необхідності розвитку природничо-наукового підходу до досліджень психіки наголошував також **іспанський вчений, лікар Хуан Луїс Вівес (1492-1540)**. Вівес не досліджував сутності душі, а вивчав лише її властивості і те, як вона функціонує. Правда, він ще мав припущення щодо

впливу янголів на наші почуття, вірив в існування душі і в серці, і в мозку і взагалі приймав вигадане за точні факти, проте все ж він прокладав новий шлях в науці.

З метою правильного формулювання понять він **пропонував індукцію в якості нового способу узагальнення чуттєвих даних**. Вівес спробував довести можливість і обґрунтувати логічний перехід **від часткового до загального**. Основою даного підходу, на його думку, є асоціативні закони, трактування яких він запозичив у Аристотеля. Так, природа пам'яті, на його думку, визначається асоціацією вражень. На цій самій основі виникають найпростіші поняття, що є матеріалом для всієї подальшої роботи інтелекту. Вівес вважав, що не лише сенсорна сторона душевної діяльності має важливе значення, а й емоційна складова також є значущою. Причому Вівес одним із перших дійшов до висновку, що найефективнішим способом подолання негативного переживання є його витіснення іншим, більш сильним переживанням, а не його стримування і придушення розумом.

Не менше значення для психології мала й діяльність іншого іспанського психолога і лікаря **Хуана Уарте (1530-1592)**. Він є автором книги «Дослідження здібностей до наук» (1575), яка вважається однією з перших психологічних робіт, в якій в якості спеціальної задачі висувалося з'ясування індивідуальних відмінностей в здібностях людей з метою їх професійного відбору.

Уарте аналізував здібності, зіставляючи їх із сумішшю 4-х елементів в організмі (темпераментом) і сферами діяльності (медицина, військове мистецтво, юриспруденція та ін.). До основних обдарувань він відносив пам'ять, уяву (фантазію) та інтелект, кожна з яких пояснювалася певним «темпераментом» мозку, тобто пропорцією, в якій «в ньому змішані головні соки» (першоелементи природи: вогонь, земля, повітря, вода). Психологічний аналіз діяльності лікаря, полководця, юриста, теолога та ін. привів Уарте до думки про те, що кожна сфера діяльності вимагає кращого розвитку певної здібності. Він вважав, що успішність людини в певному виді

мистецтва чи професії залежить від таланту, даного їй природою. **Його можна вважати засновником напрямку, що в майбутньому став диференційною психологією.** Однак, це не означає, на його думку, даремності виховання та праці. Важливу роль при цьому відіграють індивідуальні та вікові відмінності. Крім того, не менш значущими для формування здібностей є фізіологічні фактори, зокрема харчування.

Уарте мріяв зробити **організацію професійного відбору** справою державного масштабу: «Для того, щоб ніхто не помилявся у виборі тієї професії, яка більше за все підходить до його природних здібностей, государю необхідно було б виділити вповноважених людей великого розуму і знання, які відкрили б у кожного його здібності ще в ніжному віці; вони тоді змусили б його обов'язково вивчати ту сферу знання, яка йому підходить».

4. Вчення про душу Ф. Бекона.

Френсіс Бекон (1561-1626 рр.) розпочинає нову лінію дослідження душі. Він відмовляється від вивчення найбільш загальних питань, що стосувалися природи душі, і переходить до емпіричного описання її процесів (властивостей). Вчення про людину, за Беконем, складається з 2 частин: 1 – філософія людини; 2 – громадська філософія. У відповідності із частинами з яких складається людина (тіло і душа), виділяється наука про тіло і наука про душу. Але Бекон також виділяє загальні питання, що охоплюють як і душу, так і тіло. Вони складають вчення про особистість та вчення про зв'язок душі і тіла.

Ф. Бекон один із перших відобразив загальну для філософії Нового часу орієнтацію на науку як найвищу духовну цінність. Вчений не заперечує **Слова Божого, однак на відміну від схоластів, вважає, що віра не вище за знання, а навпаки, вона підкріплюється знанням, тобто залежить від нього.** Критикуючи схоластичний спосіб мислення, який повністю заперечує досвід, науковець стверджує, що «найкращий з доказів – це досвід, який міститься в експерименті».

Ф. Бекон вважають засновником емпіризму – на пряму, що на відміну від сенсуалізму, стверджував, що істинне знання ґрунтується не лише на чуттєвому досвіді, а й на експерименті, коли дані, отримані нашими органами чуття, мають перевірятися і доповнюватися результатами експерименту. Вчений був переконаний, що знання не можна отримати в готовому вигляді, його потрібно відкривати, здобувати дослідним шляхом. Саме те, що емпіризм Бекона являє собою не просто чуттєве сприйняття, а досвід, заснований на експерименті, дає підстави вважати науковця засновником емпіричної, експериментальної науки. Головною зброєю пізнання, за Беконем, є метод, який би адекватно розкрив природу людини. Таким методом вважав **індукцію, яку ввів у загальну теорію, виявив правила переходу від часткового до загального.**

Важливою передумовою для побудови нової науки, а також для об'єктивного пізнання дійсності, на думку Бекона, є **очищення розуму від ідолів**, або примар (тобто помилок, недоліків людського розуму).

«Ідоли роду» – це перешкоди, зумовлені природною недосконалістю самого людського розуму, властивою всім людям;

«Ідоли печери» – помилки, спричинені індивідуальними особливостями розуму індивідів;

«Ідоли площі» – спотворення, що виникають внаслідок спілкування між людьми;

«Ідоли театру» – перешкоди, породжені вірою людей в авторитети, стародавні традиції, які можуть містити не лише істину, а й хибні міркування.

Основна література

1. Євдокімова О. О. Історія психології. Харків : Константа, 2020. – 320 с.
2. Євченко І.М., Маслюк А.М. Історія психології: філософський період. Кам'янець-Подільський : Рута, 2018. – 252 с.

Допоміжна література

1. Сабадуха В.О. Метафізика суспільного та особистісного буття. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. – 647 с.